

Eserin bazı kısımları *Müntehab-ı Cevâmi'u'l-hikâyat* (Tahran 1324 hş.) adıyla Melikü's-şuarâ Bahâr, birinci bölümü de Muhammed Muîn tarafından yayımlanmış (Tahran 1335 hş.), daha sonra da metnin tamamı basılmıştır (Tahran 1352, 1353 hş.).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhyî-yi Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî* (nşr. Tahsin Yazıcı), Ankara 1982, nâşirin girişi, s. XVII; *Keşfü'z-zunûn*, I, 540; Muhammed Nizâmeddin, *Introduction to the Jawami'ul Hikâyat wa Lawâmi'ul-Riwâiyât* (GMNS, VIII), London 1929; a.m.f., "Awfî", *El²* (Fr.), I, 786-787; Storey, *Persian Literature*, I/2, s. 782; Zehrâ-yi Hânleri (Kiyâ), *Ferheng-i Edebiyyât-ı Fârisî*, Tahran 1348 hş., s. 164; Safâ, *Gencî-ne-i Sühan*, III, 210 vd.; a.m.f., *Edebiyyât*, II, 1028-1029; Hüsnü, "İbnî Arabşah", *TM*, III (1926-33), s. 171-174; *DMF*, I, 768; M. Fuad Köprülü, "Avfî", *İA*, II, 22; *İDMİ*, XIV/1, s. 194.

TAHSİN YAZICI

CEVÂMIU'İ-KELİM

(جوامع الكلم)

Hz. Peygamber'in veciz sözlerini ve kendisinin veciz konuşma özelliğini ifade eden bir tabir.

"Toplayıp bir araya getiren" anlamındaki câmi' ile "söz" anlamındaki kelimenin çoğul şekillerinden meydana gelen bu tamlama daha çok veciz sözleri ifade etmekle beraber hadis ilminde Hz. Peygamber'in az sözle çok mâna ifade etme özelliğini belirtmekte ve az da olsa câmiu'l-kelâm ve câmiu'l-kelîm şekillerinde de kullanılmaktadır. Hz. Peygamber, diğer peygamberlerden farklı olarak sadece kendisine verilen özellikleri saydığı bir hadiste "Ben cevâmiu'l-kelîm ile gönderildim" (Buhârî, "Cihâd", 122, "Ta'bir", 22, "İ'tişâm", 1; Müslim, "Mesâcid", 6); "Bana cevâmiu'l-kelîm verildi" (Müslim, "Mesâcid", 5, 7-8, "Eşribe", 71) demektedir.

Bazı âlimler sözü edilen hadisin bir rivayetindeki "gönderildim" (بعثت) ifadesini dikkate alarak cevâmiu'l-kelîmin Kur'an-ı Kerîm olduğunu, diğer bazıları da cevâmiu'l-kelîmle Kur'an ve hadisin birlikte kastedildiğini söylemişlerse de başta İbn Şihâb ez-Zührî olmak üzere birçok âlim cevâmiu'l-kelîmi hadis olarak anlamışlardır. Buna göre Hz. Peygamber kendisine verilen feshat ve belâgat kabiliyetleri sayesinde mânaların derinliğine kolaylıkla nüfuz edebilmekte, daha önce gelen ilâhî kitaplardaki uzun

bahisleri ve kendisine ilham edilen konuları hikmetli sözlerle kısaca ortaya koyabilmektedir. Zira onun sözleri vahyin nuru ile aydınlanan bir gönülden kaynaklanmakta, bu husus sözlerinin zengin muhtevâsından da anlaşılmaktadır. Meselâ, "Ameller niyetlere göre değeri" hadisini Abdurrahman b. Mehdî, İmam Şâfiî, Ali b. Medîni, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Dârekutnî gibi muhaddislerden bazıları İslâmiyet'in üçte birinin, bir kısmı da dörtte birinin özeti niteliğinde kabul etmişlerdir. Abdurrahman b. Mehdî bu hadisin İslâmî konulardan otuzunu, İmam Şâfiî ise yetmişini ilgilendirdiğini ileri sürmüşlerdir. Nitekim Buhârî bu hadisi *el-Câmi'u's-şâhîh*'in on bir yerinde tekrarlamıştır. Cevâmiu'l-kelîm niteliğine sahip pek çok hadisten birkaçı şunlardır: "Sana şüpheli geleni bırak, şüphe vermeyene bak!" (Buhârî, "Büyü", 3). "Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe iyi mümin olamaz" (Buhârî, "İmân", 7; Müslim, "İmân", 71, 72). "Dünyaya iltifat etme ki Allah seni sevsin; insanların eline bakma ki halk seni sevsin" (İbn Mâce, "Zühd", 1). "Allah'a inandım de, sonra da dosdoğru ol!" (Müslim, "İmân", 62). Abdullah b. Mes'ûd namaz kılarken tahiyatta ne okuyacaklarını bilemediklerini, bunun üzerine Hz. Peygamber'in kendilerine cevâmiu'l-kelîm olan "et-tahiyâtü" duasını öğrettiğini söylemektedir (Nesâî, "Ta'bir", 100).

Hz. Peygamber'e verilen cevâmiu'l-kelîmi mutasavvıflar farklı şekilde yorumlamaktadır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Allah Teâlâ'nın bütün isimleri Hz. Âdem'e öğretmesinden (bk. el-Bakara 2/31) bahsederken Hz. Âdem'in eşyanın sadece isimlerini bildiğini, Hz. Peygamber'in ise eşyanın mânalarına da vâkıf olduğunu belirtmektedir (*el-Fütâhât*, II, 171). Ona göre her peygamber bir "kelime"dir ve diğer peygamberlerden farklı bir hakikattir (bk. HAKİKAT-İ MUHAMMEDİYYE). Bu kelimelerin her biri Hz. Peygamber'e verildiğinden onun şahsında bütün kelimeler toplanmış durumdadır. "Bana cevâmiu'l-kelîm verildi" sözüyle işaret edilen husus budur. Buna "kelime-i Muhammediyye" ve "hakikat-i Muhammediyye" de denir. Bu hakikati elde eden her ârif cevâmiu'l-kelîme sahip olabilir.

Resûl-i Ekrem'in cevâmiu'l-kelîm mahiyetindeki sözlerini muhtelif hacimlerde derleme faaliyetleri IV. (X.) yüzyılda başlamış olmalıdır. Bu türün ilk örneğini *el-Müctenâ* (Haydarâbâd 1342) adlı

eseriyle İbn Düreyd (ö. 321/933) ortaya koymuştur. İbnü's-Sünnî'nin (ö. 364/974-75) *el-İcâz fi'l-ğadîş* (*el-İcâz ve cevâmi'u'l-kelîm mine's-süneni'l-me'sûre*, bk. *Keşfü'z-zunûn*, I, 205) adlı eseri de aynı konudur. Kaffâl eş-Şâfiî'nin (ö. 365/976) *Cevâmi'u'l-kelîm fi'l-ğadîş mine'l-mevâ'iz ve'l-hikem* adlı eseri Mısır'da İskenderiyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Sezgin, I, 498). Cevâmiu'l-kelîme dair daha sonraki yüzyıllarda yazılan on dört eseri Selâhaddin Müneccid zikretmektedir (*Mu'cem mâ üllife 'an Resûlillâh*, s. 275-276).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 268; VI, 148, 189; Buhârî, "İmân", 7, "Büyü", 3, "Cihâd", 122, "Ta'bir", 22, "İ'tişâm", 1; Müslim, "İmân", 62, 71, 72, "Mesâcid", 5-8, "Eşribe", 71; İbn Mâce, "Zühd", 1; Nesâî, "Ta'bir", 100; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, I, 95-107; İbnü'l-Arabî, *el-Fütâhât*, II, 55, 57, 120, 124, 171, 182, 302, 306, 340-341; a.m.f., *Fuşuş* (Affî), II, 333; İbn Teymiyye, *İlmü'l-ğadîş* (nşr. Mûsâ Muhammed Ali), Beyrut 1405/1985, s. 405-408; İbn Receb, *Câmi'u'l-ülûm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), s. 2-3, 423-426; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, XII, 51; *Keşfü'z-zunûn*, I, 205; Mustafa Sâdık er-Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'an*, Kahire 1381/1961, s. 332-338; Sezgin, *GAS*, I, 498; *el-Mu'cemü's-şâfiî*, s. 274-275; Müneccid, *Mu'cem mâ üllife 'an Resûlillâh*, Beyrut 1402/1982, s. 275-276.

M. YAŞAR KANDEMİR

CEVÂMIU't-TİBYÂN fi TEFİRİ'İ-KUR'ÂN

(جوامع التبيان في تفسير القرآن)

Muînüddin el-İcî'nin
(ö. 905/1500)
Kur'an tefsiri
(bk. İCİ, Muînüddin).

CEVÂMIU'İ-ULÛM

(جوامع العلوم)

İbn Ferîğün'un
X. yüzyılda kaleme aldığı
ilimlerin tasnifine dair
ansiklopedik eseri.

Kaynaklarda eserin müellifi İbn Ferîğün hakkında hemen hiçbir bilgiye rastlanmadığı gibi isim ve künyesinin telaffuzu konusunda da tereddütler vardır. Adını, Escurial'deki yazma nüshadan M. Casiri, Şi'ya b. Firaygün (*Bibliotheca Arabico-Hispana-Escorialensis*, I, 380), H. P. J. Renaud ise Şi'ya b. Firîğün şeklinde okumuştur (*Les manuscrits arabes de l'Escorial*, II/3, s. 82). Ayrıca M. Casiri, eserin kendisine takdim edildiği Ebû Ali Ahmed

kendisine takdim edildiği Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Muzaffer'in Kurtuba emîrinin oğlu olduğunu, dolayısıyla müellifin de Kurtubalı olabileceğini söylemektedir. Casiri, muhtemelen İbn Ferîgün'u Sarakustali matematikçi Saîd b. Fethûn ile karıştırmıştır. H. Suter de Saîd b. Fethûn'un biyografisini incelerken onu Şa'yâ b. Ferîgün ile aynı kişi kabul ederek benzer bir hataya düşmüştür (*Die Mathematiker*, s. 73). M. Steinschneider, adının Şi'yâ (veya Şa'yâ) şeklinde okunmasından hareketle müellifin yahudi olabileceğini ileri sürmektedir (*Die arabische Literatur der Juden*, s. 120). Eser hakkında kısa bir değerlendirme yaparak Arapça konu başlıklarını sıralayan H. Ritter, müellifi Müteğabbî (Mübtægâ) b. Furay'un (*Oriens*, III/1, s. 83), C. Brockelmann, Ma'n b. Firiun veya Furay'in (*GAL Suppl.*, I, 435) şeklinde kaydetmektedir. F. Sezgin ise Müteğabbî (Mübtægâ) b. Ferîun (Furay'un, Ferîgün?) olmak üzere çeşitli ihtimaller üzerinde durmuştur (*GAS*, I, 388). Bunlardan başka bu ismi Mübtægî ve Mün'abî şeklinde okumak da mümkündür.

Yazma nüshaların kapak sayfalarında müellifin Ebû Zeyd Ahmed b. Zeyd el-Belhî'nin talebesi olduğu kayıtlıdır. Ancak kaynaklarda, hicrî IV. yüzyılda yaşamış bu isimde bir âlimin adına rastlanmamakta ve bu şahsın Ebû Zeyd Ahmed b. Sehl el-Belhî (ö. 322/934) olduğu sanılmaktadır. Onun biyografisini veren kaynaklarda da böyle bir talebesi olduğunu doğrulayacak herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Ebû Hayyân et-Tevhîdî'nin *el-Mukâbesât* adlı eserinin editörü Hasan es-Sendûsî'nin düştüğü bir dipnotta, neşre esas aldığı yazmada Ahmed b. Sehl el-Belhî yerine Ahmed b. Zeyd el-Fegârî yazılmış olduğunu belirttiğine işaret eden D. M. Dunlop, zaman zaman söz konusu iki âlimin birbirine karıştırıldığını söylemektedir (*Zeki Velidi Togan'a Armağan*, s. 351). Yeterli bilgi bulunmamasına rağmen hocasının Belhî olmasından hareketle onun da bu bölgelerde yaşadığı düşünülebilir. Ayrıca eserin takdim edildiği kişi, D. M. Dunlop'a göre M. Casiri'nin ileri sürdüğü Kurtuba emîrinin oğlu değil Çağdaniyân Muhtaçoğulları emîri Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Muzaffer'dir ve Horasan emirliğini babası Ebû Bekir Muhammed b. Muzaffer'den 329 (941) yılında devralan Ebû Ali'nin 344 (955) yılında ölmesi sebebiyle de eserin kendisine takdimi bu tarihler arasında gerçekleşmiş olmalıdır (*a.e.*, s. 348). V. Minorsky, müellifin künyesiyle Belhî'nin

batisındaki Cüzcân'da hüküm süren İranlı Ferîgünîler hânedanı (892-1010) arasında bir bağlantı bulunabileceğini ve ayrıca İbn Ferîgün'un, yazarı bilinmeyen Farsça coğrafya eseri *Hudûdü'l-âlem*'in de müellifi olabileceğini düşünmektedir (*Iranica: Twenty Articles*, s. 327-332). F. Rosenthal de, çeşitli kaynaklara atıfta bulunarak İranlılar arasında Ferîgün ismine rastlandığını belirtmektedir (*A History of Muslim Historiography*, s. 34). İbn Ferîgün'un da eserinde kullandığı Arapça kaynakları zikretmekte ihmal göstermesine rağmen yer yer Erdesîr Bâbekân devrine, Enûşîrvân'ın resmî yazışmaları ve hutbeleriyle *Kârnâme*, *Kelîle ve Dimne* gibi Farsça klasiklere işarette bulunması (meselâ bk. s. 56, 135) İran kökenli olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Şematik (teşcîr) usulle kaleme alınan eserin hazırlanmasında, muhtemelen Hu-neyn b. İshak'ın (ö. 260/873) *Mesâ'il fi't-ıbb*'i gibi aynı tarzda telif edilmiş örneklerden faydalanılmıştır. Büyük bir ihtimalle bu esere ulaşan Belhî'nin de *Kitâbü Aqsâmi'l-ûlûm*'unda aynı usulü kullanmış olması mümkündür. İki makeden (ana bölüm) oluşan eserin birinci makalesinde Arap dili ve edebiyatı, kitâbet, hisâb, hendese, ahlâk gibi ilim dallarıyla ilgili konular yer almaktadır. Bu bölümün birinci kısmının, kitabın yaklaşık üçte birini teşkil edecek tarzda sarf, nahiv, imlâ gibi Arap dili ve edebiyatı ile ilgili konuları içermesi dikkat çekicidir ve bu yönüyle eser, alet ilimlerinden olmasına rağmen dili ön plana çıkaran klasik çizginin bir devamı gibi görünmektedir. Ancak İbn Ferîgün'un aslen İranlı olduğu ve nüfus yapısı itibarıyla Ârîler'in çoğunluğu teşkil ettiği bir bölgede yaşadığı var sayımı göz önüne alınırsa, eserinde pratik faydası bakımından Arap dili ve edebiyatına gereğinden fazla yer ayırdığı düşünülebilir. İkinci makale siyasete dair genişçe bir bölümle başlamakta ve "fi'lü'l-ihyâ", "tedbîrül-ebdân" gibi ortak bir başlık altında toplanması güç bazı konuları inceledikten sonra ilmin tarif ve tasnifine geçmektedir. İbn Ferîgün, "eşyayı ve onlarla ilgili hakikatleri bilmek" şeklinde tarif ettiği ilmi (s. 133; krş. Ya'küb b. İshak el-Kindî'nin felsefe tarifi, *Resâ'il*, s. 25) önce elfâz ve meânî olmak üzere iki ana gruba ayırmış, arkasından "ilmü'l-hakîka" dediği elfâzi şiir, hutbe, risâle, mesel, garîb ve aruz şeklinde tasnif ettikten sonra "el-ülümül'-haberîyye" diye nitelendirdiği

meânîyi de hadis, eser* ve diğer tarihî mâlumat olmak üzere üç ana gruba ayırmıştır (F. Rosenthal bu son grubu *A History of Muslim Historiography* adlı eserine olduğu gibi aktarmıştır; s. 35-36). Daha sonra yazarın, ilmi genel olarak dinî (fıkıh, kelâm, hadis), felsefî (felsefe, mantık) ve gerçek olup olmadıklarında ihtilâf bulunan ilimler (kimya, ilm-i nücüm, rüya tabiri, sihir, tılsım, rukye, kehânet, kıyafet, firâset vb.) şeklinde gruplandırılacak üçlü bir tasnife daha tâbi tuttuğu görülmektedir. Aslında bu son bölümün eserin ana şemasını teşkil etmesi ve diğer bölümlerin bu plan içinde uygun yerlere oturtulması daha sistematik bir çerçeve oluşturulmasını sağlayabilirdi. Dolayısıyla kitapta, ilimlerin belli başlı klasik tasnif şekilleri açısından tutarlı bir mantık ve sistematiğin yakalanması güç olmakta, ayrıca ana bölümleri alt bölümlerden ayırmak için özel bir dikkat sarfetmek gerekmektedir. Bunda eserin şematik biçimde hazırlanmasının da payı vardır.

Cevâmî'u'l-ûlûm'un, kendinden önceki aynı tarzın kayıp örneklerini teşkil eden Ya'küb b. İshak el-Kindî'nin *Kitâbü fi aqsâmi'l-ilmî'l-insî ve Kitâbü fi mâhiyyeti'l-ilm ve eşnâfih*'i ile Ebû Zeyd el-Belhî'nin *Kitâbü Aqsâmi'l-ûlûm*'undan etkilenip etkilenmediği hususunda bir şey söylemek mümkün değildir. Eğer hocası Ebû Zeyd el-Belhî *Kitâbü Aqsâmi'l-ûlûm*'un müellifi olan Belhî ise onun adını anmamakla birlikte bu eserden istifade etmiş olması pek uzak bir ihtimal değildir. Öte yandan özellikle ilmin tarifi ve tasnifinde Kindî'nin tesisinin hissedilmesine rağmen ona da hiçbir atıfta bulunmaması dikkat çekicidir.

Bu sahada bir başka önemli eser olan Hârizmî'nin *Mefâtihu'l-ûlûm*'u Brockelmann tarafından, ilimlerin tasnifi alanında günümüze ulaşabilen en eski eser olarak takdim edilmektedir (*GAL Suppl.*, I, 434). Ancak editörü Van Vloten'in belirttiği kadıyla bu eser, Sâmanî Hükûmdarı II. Nuh'un (975-997) Ebû'l-Hasan Ubeydullah b. Ahmed el-Utbî adlı vezirine sunulmuştur. Onun vezirliğe geliş tarihi 367 (977) olduğuna göre Hârizmî'nin eserini telif etmesi bu tarih dolaylarında gerçekleşmiş olmalıdır. Bu durum, *Cevâmî'u'l-ûlûm*'un ondan yirmi otuz yıl daha önce yazılmış olabileceğini düşündürmektedir (Dunlop, s. 349).

Cevâmî'u'l-ûlûm gibi Hârizmî'nin eseri de iki makeden teşekkül etmek-

le birlikte *Mefâtîhu'l-^ulûm*'da birinci makale şer'î, ikinci makale a'cemî (yabancı) ilimlere tahsis edilerek ilimlerin belirgin bir tasnifi yapılmıştır. Ayrıca her makale kendi içinde oldukça sistematik bir şekilde bab ve fasillara ayrılmış, *Cevâmî'ü'l-^ulûm* gibi şematik olarak hazırlanmamıştır. Ansiklopedik bir çalışma olarak *Mefâtîhu'l-^ulûm*, ihtiva ettiği ilimler bakımından da daha geniş kapsamlı olduğu gibi her ilim dalının kendine has teknik tabirlerinin anlamlarını vermesi açısından diğerinden çok üstündür.

Belhî ile aynı dönemde yaşayan meşhur filozof Fârâbî de (ö. 339/950) ilimlerin tasnifiyle ilgili *İhşâ'ü'l-^ulûm* adlı bir eser kaleme almıştır. Hârizmî'nin aksine ilmi yerli-yabancı şeklinde kültürel bir boyuta sahip olmayan evrensel bir kavram gibi gören Fârâbî'nin bu eserinde, *Mefâtîhu'l-^ulûm* ve *Cevâmî'ü'l-^ulûm*'dan farklı olarak dil ilmi, mantık ilmi, tâlimî ilimler, tabiî-ilâhî ilimler ve medenî ilimler üzere beşli bir tasnif esas alınmıştır. Fârâbî'nin bu eseri telifteki amacının meşhur ilimleri sayıp tarif etmek, her ilim dalı ile şubelerini saha ve gaye bakımından sistematik bir tasnife tâbi tutmak olduğu bilinmektedir (*İhşâ'ü'l-^ulûm*, s. 2). Bu tasnif, Hârizmî ile İbn Ferîğün'un aksine, Fârâbî'nin farklı kültürleri ait ilimleri bütünlüştürmeyi hedeflediğini göstermekte, sonuç olarak yaklaşım, hedef, metot ve sistem açısından *İhşâ'ü'l-^ulûm* ile *Cevâmî'ü'l-^ulûm* arasında da bir bağ kurmak mümkün görünmemektedir. Yine *Cevâmî'ü'l-^ulûm*'un, İbn Ferîğün'dan kırk elli yıl sonra İbnü'n-Nedîm'in (ö. 385/995) kaleme aldığı ve her milletten çeşitli müellifler tarafından muhtelif ilim dallarında 377 (987) yılına kadar Arapça olarak yazılmış veya Arapça'ya tercüme edilmiş eserleri kaydettiği ünlü *el-Fihrist*'te de ne tesirine ne adına rastlanmaktadır. Aynı durum, ilimler tarihiiyle ilgili geç dönem kaynaklarından Taşköprizade'nin *Miftâhu's-sa'ade*'si ile Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn*'u için de geçerlidir. Bu tesbit, *Cevâmî'ü'l-^ulûm*'un müellifinin yaşadığı bölge dışında yeterince tanınmadığı fikrini vermekteyse de eserin aşağıda gösterilen yazmalarının Türkiye topraklarına kadar gelebilmiş olması bu görüşün doğruluğu konusunda tereddüde yol açmaktadır.

Cevâmî'ü'l-^ulûm'un günümüze ulaşan üç yazma nüshasından ikisi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (III. Ahmed, nr. 2768, nr. 2675), diğeri de Escu-

rial'de (nr. 950) bulunmaktadır. Bunlardan ilki seksen altı varak olup 396 (1005-1006) yılında, seksen varaklık ikinci nüsha VI. (XII.) yüzyılda ve seksen dört varaktan ibaret olan üçüncü yazma da 393 (1002-1003) yılına ait bir nüshadan 655 (1257) yılında istinsah edilmiştir. Eserin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (III. Ahmed, nr. 2768) kayıtlı bulunan nüshası Fuat Sezgin tarafından tıpkıbasım halinde kısa bir önsözle birlikte yayımlanmıştır (Stuttgart 1985).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ferîğün, *Cevâmî'ü'l-^ulûm* (nşr. Fuat Sezgin), Stuttgart 1985; Kindî, *Resâ'il*, s. 25; Hârizmî, *Mefâtîhu'l-^ulûm*, Kahire 1342; Fârâbî, *İhşâ'ü'l-^ulûm*, s. 2; M. Casiri, *Bibliotheca Arabico-Hispano-Escorialensis*, Madrid 1760, I, 380; M. Steinschneider, *Die arabische Literatur der Juden*, Frankfurt 1902, s. 120; H. P. J. Renaud, *Les manuscrits arabes de l'Escorial*, Paris 1941, II/3, s. 82-83; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 434-435; D. M. Dunlop, "The Ġawâmi' al-'ulûm of Ibn Farîğûn", *Zeki Velidi Toğan'a Armağan*, İstanbul 1950-55, s. 348-353; V. Minorosky, *Iranica: Twenty Articles*, Hertford 1964, s. 327-332; Sezgin, *GAS*, I, 384, 388; F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 34-36; Suter, *Die Mathematiker*, s. 73; H. Ritter, "Philologika XIII: Arabische Handschriften in Anatolien und Istanbul (Fortsetzung)", *Oriens*, III/1 (1950), s. 83-85; C. E. Bosworth, "A Pioneer Arabic Encyclopedia of the Sciences: al Khwârizmî's Keys of the Sciences", *ISIS*, LIV/175 (1963), s. 100-101; a.m.f., "Ibn Farîğûn", *EI² Suppl.* (ing.), s. 386-387.

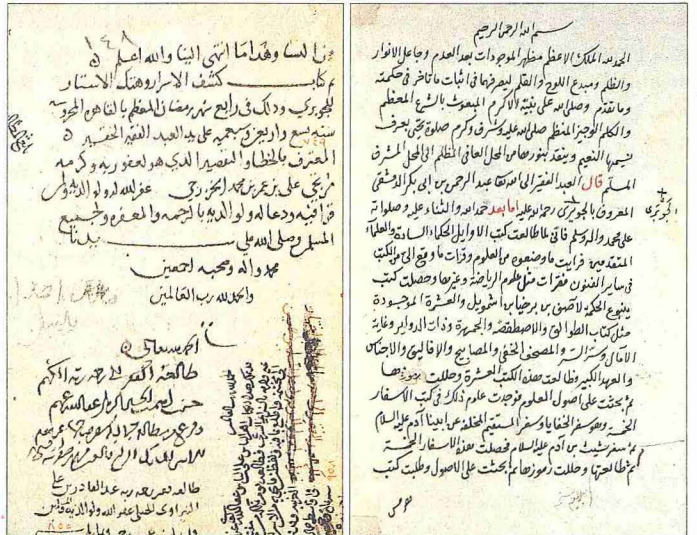
CENGİZ KALEK

CEVÂRİBİYYE

(الجوارية)

Müşebbihe'ye mensup olan
Dâvûd el-Cevâribî'nin
(ö. III./IX. yüzyılın başları)
görüşlerini benimseyenlere verilen ad
(bk. MÜŞEBBİHE).

Cevberî'nin
el-Muhtâr
fî keşfi'l-^ulûm
ve
hetki'l-estâr
adlı eserinin
ilk ve son
sayfaları
(Süleymaniye Ktp.,
Esad Efendi,
nr. 1703)

CEVAZ

(bk. CAİZ).

CEVÂZAT-ı Şİ'RIYYE

(جوازات شعرية)

Şiirde vezin zarureti sebebiyle görülebilen gramer aykırılıklarına karşı gösterilen müsamaha
(bk. ZARÛRÂT-ı Şİ'RIYYE).

CEVBERİ

(الجويرى)

Zeynüddin Abdürrahîm b. Ömer
b. Ebî Bekr ed-Dımaşkî
el-Cevberî eş-Şâfiî.

Simya ve diğer gizli ilimlere dair
çalışmalarıyla tanınan
İslâm âlimi.

XIII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı Cevberî Dımaşk yakınlarındaki Cevber'de doğdu. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Mısır, Harran, Hicaz, Bahreyn, Kıbrıs ve Hindistan yörelerini dolaştı; Âmid (Diyarbakır), Ruha (Urfa), Antakya ve Konya gibi kültür merkezlerinde bulundu.

Hısnıkeyfâ (Hasankeyf) Artuklu Hükümdarı Melik Mesud'un (1222-1231) himayesini gören Cevberî, saraydaki ilmi toplantıların önde gelen müdâvimlerinden biri olmuştur. Bizzat kendisinin kaydettiğine göre Sultan Mesud, İbn Şüheyd el-Mağribî'nin *Keşfü'd-dek ve izâhu's-şek* adlı kitabı gibi fakat ondan daha açık ve daha ayrıntılı bir kitap yazmasını istemiş, o da otuz bölümlük *el-Muhtâr fî keşfi'l-esrâr ve hetki'l-estâr* adlı eserini kaleme almıştır. Kitabın mukaddimesinden anlaşıldığına göre Cevberî, Âsaf